

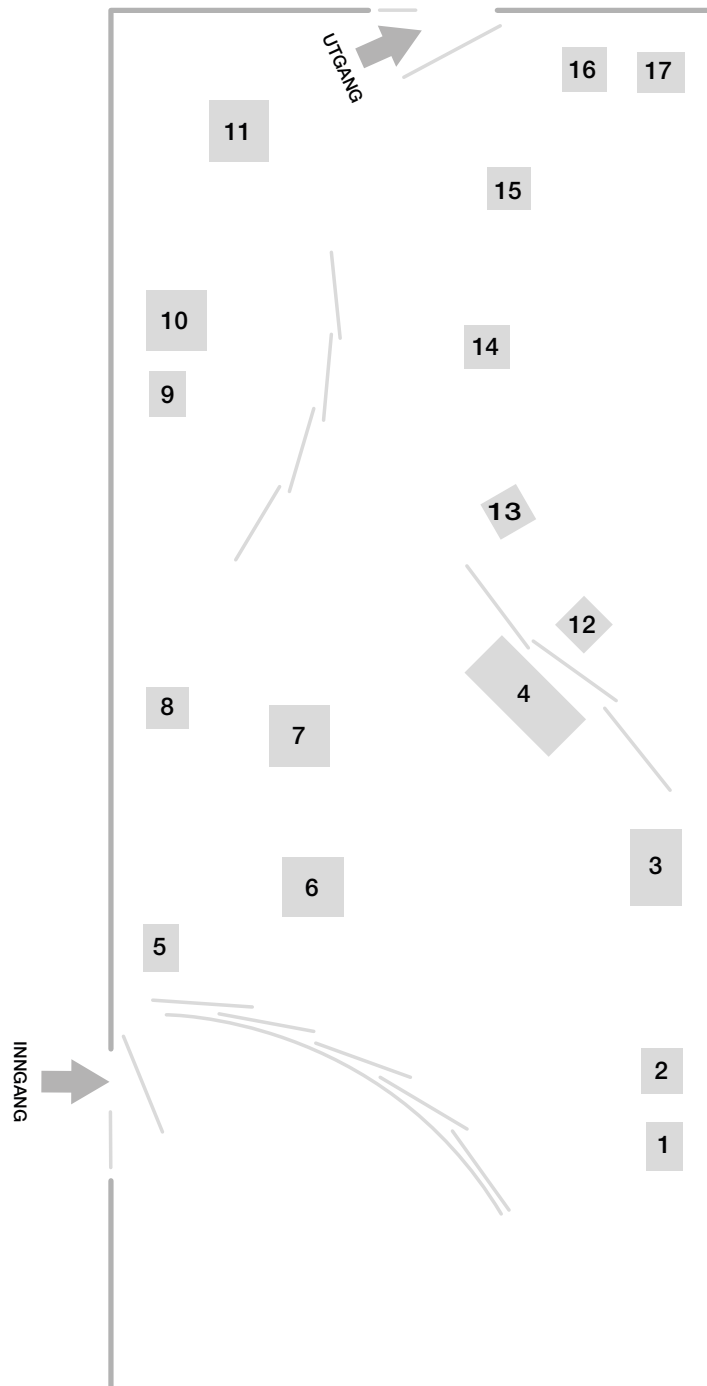

FABELAKTIGE DYR

– fra jernalder og vikingtid

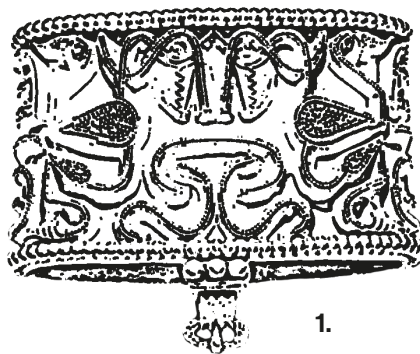

Utstillingsguide

Montere

1. Sverdslirens skjulte beskyttere
2. Sverdslirens gylne dyr
3. Åkerhøvdingens beskyttere
4. De skjulte dyrene i høvdingens sverd
5. De skjulte dyrene – jernalderens graffiti
6. Frøyas smykker?
7. Å bære på kunnskap
8. Kvinnen fra Dalem
9. Ferden i flammene
10. I samme gryte
11. Urnesdyret – det hedenske dyret som ble kristnet?
12. Grippedyret – fabeldyr fra vikingtid
13. Slangen
14. Gudenes venner – hesten og katten
15. Fugleblikket
16. Bjørnen: Dyrenes konge og kongenes dyr

1.

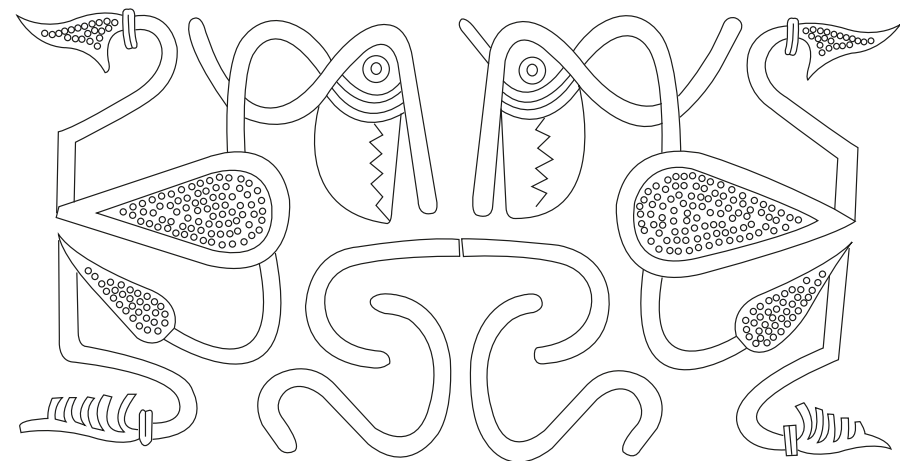
1. Sverdslirens skjulte beskyttere

Ser du «fuglemannen»? Dette vakre gullbeslaget satt øverst på sverdsliren til en stormann. Skjult i de yrende mønstrene er to fabelfugler som står vendt mot hverandre. Nebb og øyne er kraftig markert og deres dråpeformede kropper er fylt med små perler av gull. Men flytter vi blikket, ser vi at fuglene danner et mannsansikt med markerte øyne, nese og bart.

«Fuglemannen» viser hvordan dyr og mennesker går i hverandre og blir til nye figurer. Slike hybride skapninger gjorde ornamentikken enda mer kraftfull, slik at sliren enda bedre kunne beskytte sverdet den holdt.

I monteret

1. Sverdslirebeslag av gull. Datering: første halvdel av 500-tallet
Egge søndre, Vestre Slidre, Innlandet (Oppland). C992

1.

5.

3.

4.

2.

2. Sverdslirens gylne dyr

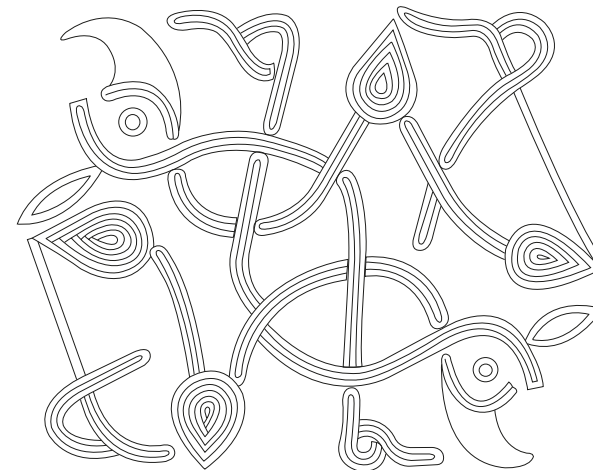
De brede båndene av gull smykket krigens sverdslire. Krigeren bar sverdet i et belte festet i livet eller over brystet og pyntebeslaget må ha skimret i gull, et tydelig tegn på hans status og rikdom. Alle beslagene er dekorert med dyreornamentikk. Noen dyr er enkle å kjenne igjen, og vi ser både fuglenebb og klør. Andre dyr er abstrakte og vanskeligere å forstå.

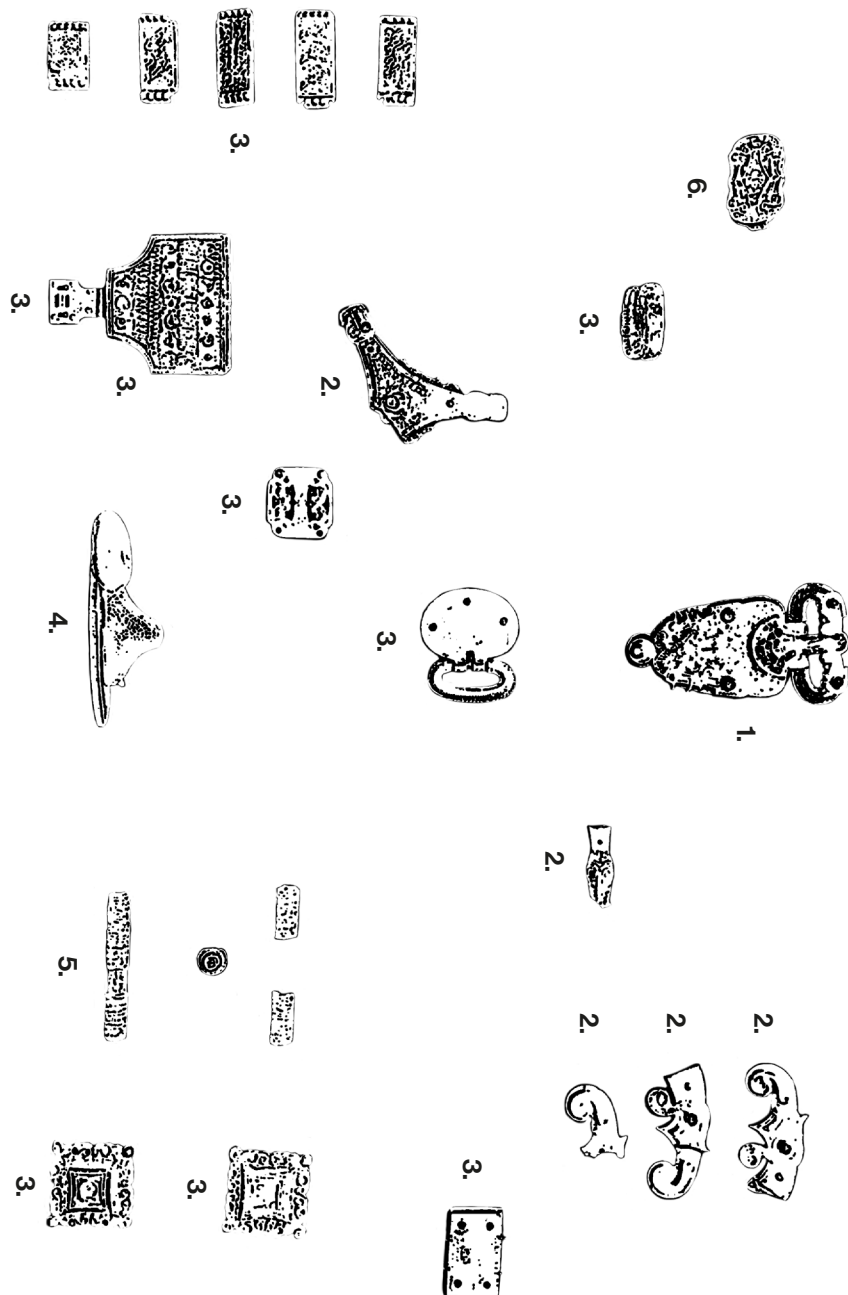
Folkevandringstiden (ca. 400-550 e.Kr.) er gullalderen i norsk forhistorie. Verken før eller siden er det funnet så mye gull. Mange av gullgjenstandene er også dekorert med dyreornamentikk. Det kostbare og skinnende gullet økte dyrefigurenes kraft. Gullddyrene gjorde både sliren og krigeren sterkere.

I monteret

Sverdslirebeslag av gull fra:

1. Aamdal, Farsund, Agder (Vest-Agder). C25077
2. Lerhus, Eidsvold, Viken (Akershus). C11423
3. Lerhus, Eidsvold, Viken (Akershus). C11424
4. Onsrud østre, Ullensaker, Viken (Akershus). C28057
5. Sletner, Indre Østfold, Viken (Østfold). C2468

3. Åkerhøvdingens beskyttere

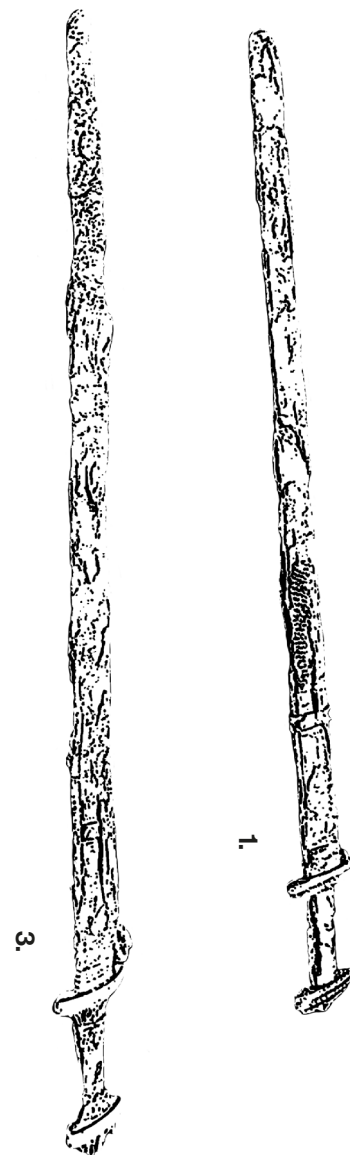
Disse gjenstandene stammer fra graven til en mektig krigerhøvding som døde engang på slutten av 500-tallet. Her ser vi rester av krigerutstyr som han fikk med seg i graven: et sverd og et sverdbelte med en praktfullt beltespenne og flere små beltebeslag. Skjoldet er pyntet med figurer i sølv og gull. På våpenutstyret finner vi kraftdyr: rovdyr, rovfugler og en «villsvinkriger». Fikk høvdingen fra Åker de store rovdynenes krefter når han gikk ut i kamp? Virket dyrene avskrekkende på fiender?

Åkerhøvdingens utstyr var eksklusivt og kostbart. De lyser av sølv og gull. Detaljene er fremhevet med røde granater og svart sølv. De vakre gjenstandene ligner de vi finner hos høvdingene andre steder i Skandinavia, England og på kontinentet. Dette viser at han må ha vært en del av et stort og mektig nettverk.

I monteret

Funn fra Åker, Hamar, Innlandet (Hedmark)

1. Den store beltespennen er et fabelaktig gullsmedarbeid. I midten ser vi en mann med midtskill og bart. Bena bøyes utover og ender i to villsvinhoder med huggtenner som vokser opp av underkjeven. På hver side av kroppen og øverst på spennen ser vi rovfugler med krummede nebb. C4901
2. Fuglehoder med krumme nebb har vært en del av krigerens skjold. Flere av de kostbare beslagene har vært montert på baksiden og var ikke synlige fra forsiden. Kanskje deres oppgave var å beskytte krigeren og gi ham styrke? C4903, C8347, C14786, C38000/1, 2a og b
3. Rovfugler, slanger og andre dyr dekorerte krigerens belte og utstyr. C4902, C5651-2, C5897, C10379, C14785, C16605, C21406, C38000/4-9
4. Øverst på høvdingens sverd satt en knapp med ring. C16604
5. Sverdsliren var forsterket med beslag C38000/10 og pyntet med en 'sverdperle' C38000/12
6. Rovdyr med røde øyne og flott frisyre viser tenner. Fra et beltebeslag? C21406

4. De skjulte dyrene i høvdingens sverd

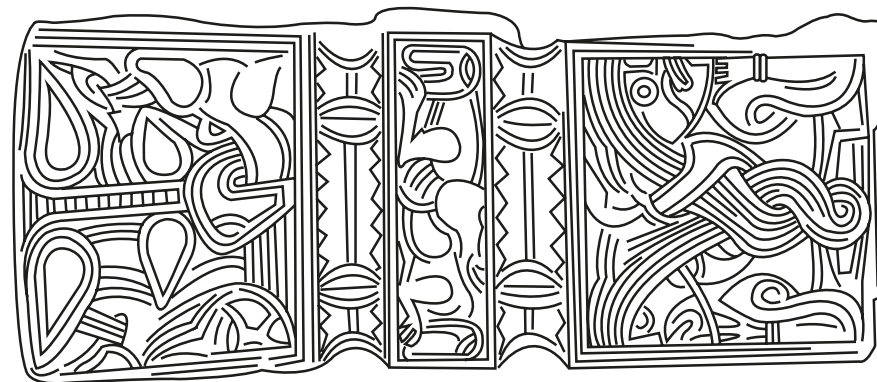
Disse praktsverdene og beltespennen er funnet i to krigergraver på gården Snartemo i Vest-Agder. Gravene er de rikest utstyrte krigergravene vi har fra folkevandringstid og må ha tilhørt mektige høvdinge som ble gravlagt i første halvdel av 500-tallet. Gjenstandene i gravene forteller at krigerhøvdingene fra Snartemo hadde kontakter sørover i Europa.

Høvdingenes våpen vrir av skjulte fabeldyr. Snartemosverdene er unike i kvalitet og utsmykning og viser dyreornamentikkens betydning for jernalderens elitekrigere.

I monteret

Gravfunn fra Snartemo nedre, Hægebostad, Agder (Vest-Agder)

1. Sverd. Håndtaket (grepet) på sverdet er dekket med forgylte plater av sølvblikk. Platene er dekorert med dyre- og menneskefigurer. Det skjuler seg også dyr i ornamentikken på hjaltene (tverrstengene), knapp og øverst på sverdsliren: C26001a
2. Remspenne/beltespenne formet som et dyr med hode og snute som stikker frem, men det er også mindre dyrefigurer kamouflert på sidene av dyrets kropp: C26001b
3. Sverdet er dårligere bevart, men her ser vi også dyrehoder som stikker ut på hver side av knappen og på nedre del av grepet: C28026a

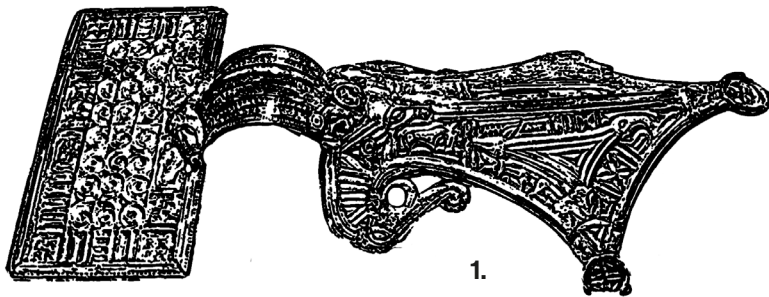
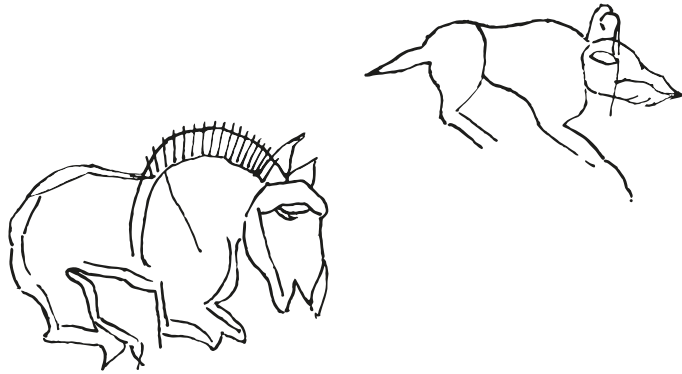

5. De skjulte dyrene – jernalderens graffiti

På baksiden av noen av spennene er det risset inn dyrefigurer. En gang på 400-tallet har noen risset inn en hest og en ulv på baksiden av denne spennen. Dyrene på baksiden er ikke en del av smyksesmedens design, men er laget senere, muligens av en annen person. Dyrene på baksiden er enklere og mer naturalistiske enn dyrene på forsiden. De vendte seg inn mot den som bar brosjen. Hvorfor lage dyr på steder der ingen kan se dem? Fikk man dyrenes krefter ved å ha fysisk kontakt med de skjulte dyrefigurene?

I monteret

1. Nordheim, Larvik, Vestfold og Telemark (Vestfold). C19858

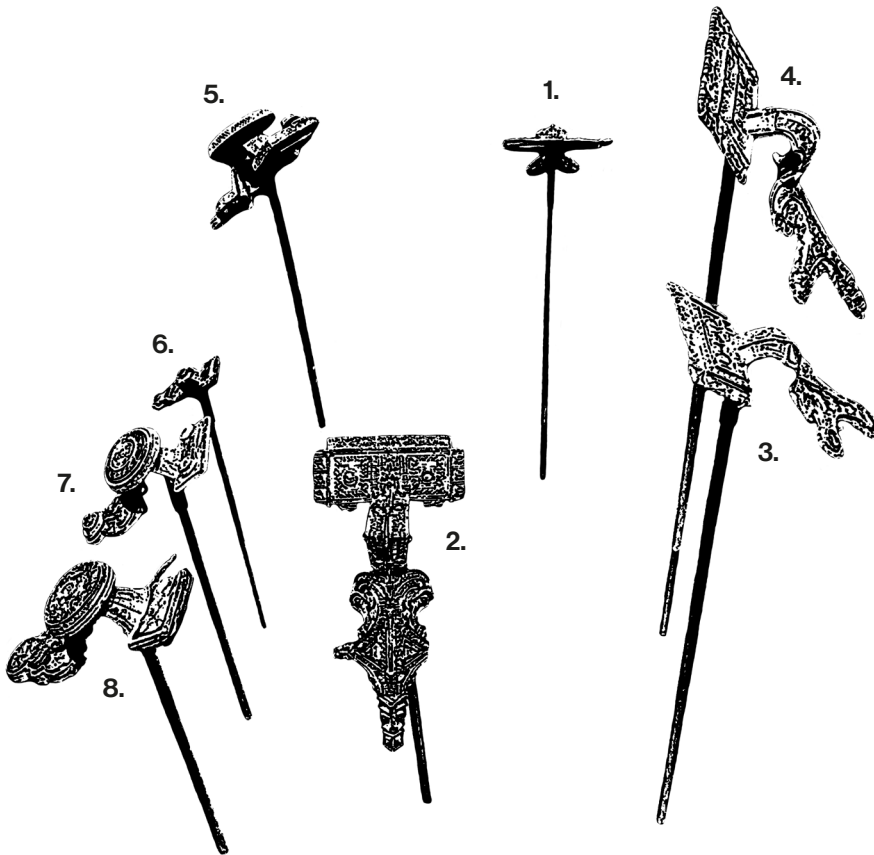
6. Frøyas smykker?

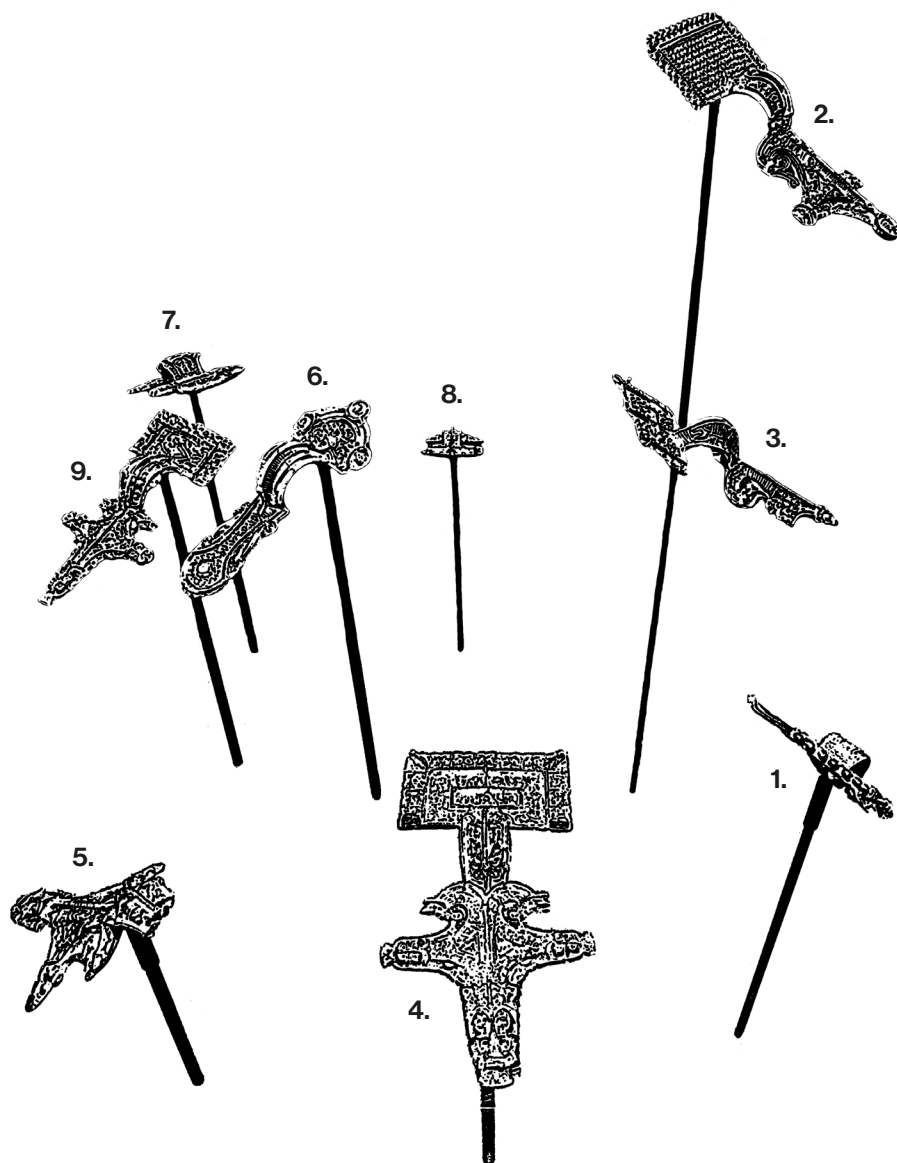
Gudinnen Frøyas smykke heter Brisingamen. Det betyr «det glødende halssmykket». Disse gullforgylte brosjene fra folkevandringstid (ca. 400–550 e.Kr.) og merovingertid (ca. 550–800 e.Kr.) ble festet foran ved halsen. Gullet flammer og granatene gløder som ild. Mytene forteller at Frøya kunne kle seg i fugleham, og på flere av brosjene finnes det tydelige fuglehoder. Er smykkene formet som Brisingamen? Var kvinnene som eide dem Frøya-prestinner? Som husfruer – husfrøyaer – på jernalderens rikste gårder bar de Frøyas navn i tittelen.

I monteret

Spenner/brosjer av forgylt sølv eller kobberlegering og granater.

1. Relieffspenne. Søtvet, Skien, Telemark og Vestfold (Telemark): C9441
2. Relieffspenne. Falkum, Skien, Telemark og Vestfold (Telemark): C21856
3. Relieffspenne. Øyen, Lødingen, Nordland: C8361
4. Relieffspenne. Fonnås, Rendalen, Innlandet (Hedmark): C8154
5. Ryggknappspenne. Alfstad, Øystre Slidre, Innlandet (Oppland): C15041
6. Ryggknappspenne. Holen, Øyer, Innlandet (Oppland): C716
7. Ryggknappspenne. Haukenes, Hadsel, Nordland.
Innlån: Norges arktiske universitetsmuseum: Ts6362
8. Ryggknappspenne. Bittestad, Hadsel, Nordland.
Innlån: Norges arktiske universitetsmuseum: Ts12308/2 og Ts13785/250

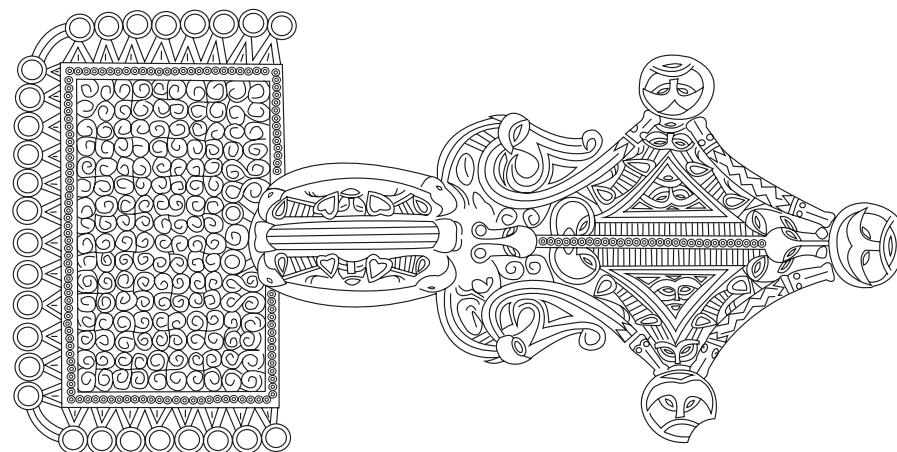
7. Å bære på kunnskap

Disse store brosjene fra folkevandringstid (ca. 400–550 e.Kr.) kalles relieffspenner. De er rikt dekorerte med mønster der både menneskelignende ansikter og deler av dyr kan skimtes. Noen figurer ser ut som en blanding av menneske og dyr på én gang. Det er vanskelig å forstå hva disse figurene betyr. Sånn var det nok også for folk som levde i folkevandringstid. Kvinnene som eide spennene var blant de få utvalgte som var innvidd i kunnskapen om de skjulte dyrene.

I monteret

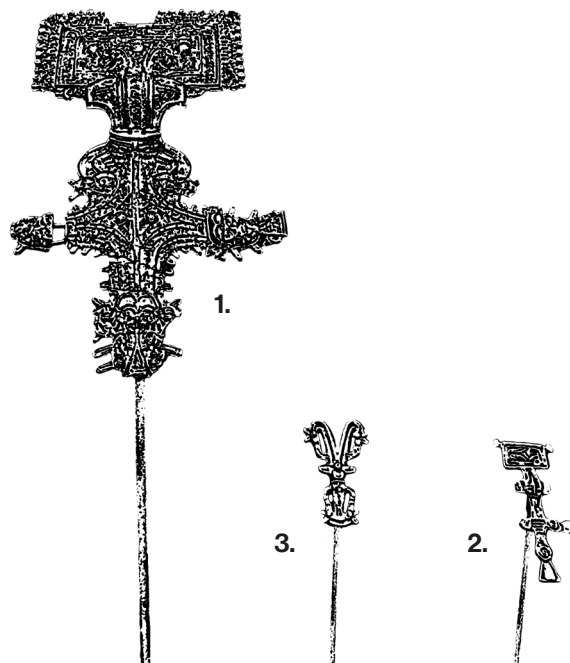
Spenner/brosjer av forgylt sølv eller kobberlegering.

1. Spennen i forgylt sølvblikk er en av de tidligste typene. Spiraler og andre geometriske mønstre på den firkantete platen er hentet fra romertidens moter. Men spennens «kropp» begynner å ta dyrisk form med utstrakt armer og et hode nederst. Eidstein, Larvik, Telemark og Vestfold (Vestfold): C19235
2. Relieffspenne. Tveitane, Larvik, Telemark og Vestfold (Vestfold): C11221c
3. Relieffspenne. Bratsberg, Skien, Telemark og Vestfold (Telemark): C26566
4. Relieffspenne. Sande, Farsund, Agder (Vest-Adger): C55731/1
5. Relieffspenne. Skrautvål (sogn), Nord-Aurdal, Innlandet (Oppland): C12280
6. Relieffspenne. Ommundrud, Larvik, Telemark og Vestfold (Vestfold): C29300 a
7. Relieffspenne. Ommundrud, Larvik, Telemark og Vestfold (Vestfold): C29300 b
8. Relieffspenne. Hægebostad, Lindesnes, Agder (Vest-Agder): C13697
9. Relieffspenne. Isesjøen, Sarpsborg, Viken (Østfold): C15668

4.

8. Kvinnen fra Dalem

Rundt midten av 500-tallet e.Kr. ble en kvinne gravlagt på gården Dalem i Trøndelag. Hun hadde mange smykker på seg da hun ble lagt i graven. En relieffspenne – en av de største fra Skandinavia – ble brukt til å feste en kappe. Blusen hadde også hekter med dyrehoder som pynt nederst på ermet. På brystet hang tre gullmedaljonger, såkalte gullbrakteater. Alle smykkene er dekket av dyre- og menneskefigurer. Var figurene en beskyttelse eller ga de bæreren kraft? Eller kanskje begge deler?

Relieffspennen er så stor at den vanskelig kunne bæres til hverdags. Den ble nok bare båret ved spesielle anledninger, ved fester, opptog og høytidelige seremonier der Dalemkvinnen spilte en viktig rolle.

I monteret

Gravfunn fra Dalem, Steinkjer, Trøndelag (Nord-Trøndelag)

1. Den store relieffspennen av sølv og gull er 24 cm lang, og over 15 cm fra «arm til arm». C4816
2. En liten relieffspenne. C4817
3. En «splittforsterker» til å feste i mansjetten nederst på ermet med små dyrehoder i profil. Den er laget i samme stil som den store spennen. C4822
4. På brystet lyste gullmedaljonger, kalt brakteater. Alle viser en rytter til hest; kanskje det er guden Odin med hesten Sleipnir? C4565-67

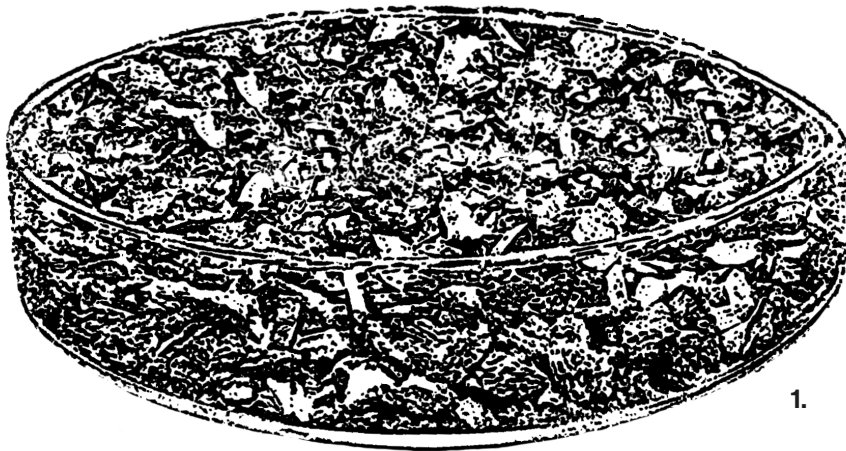

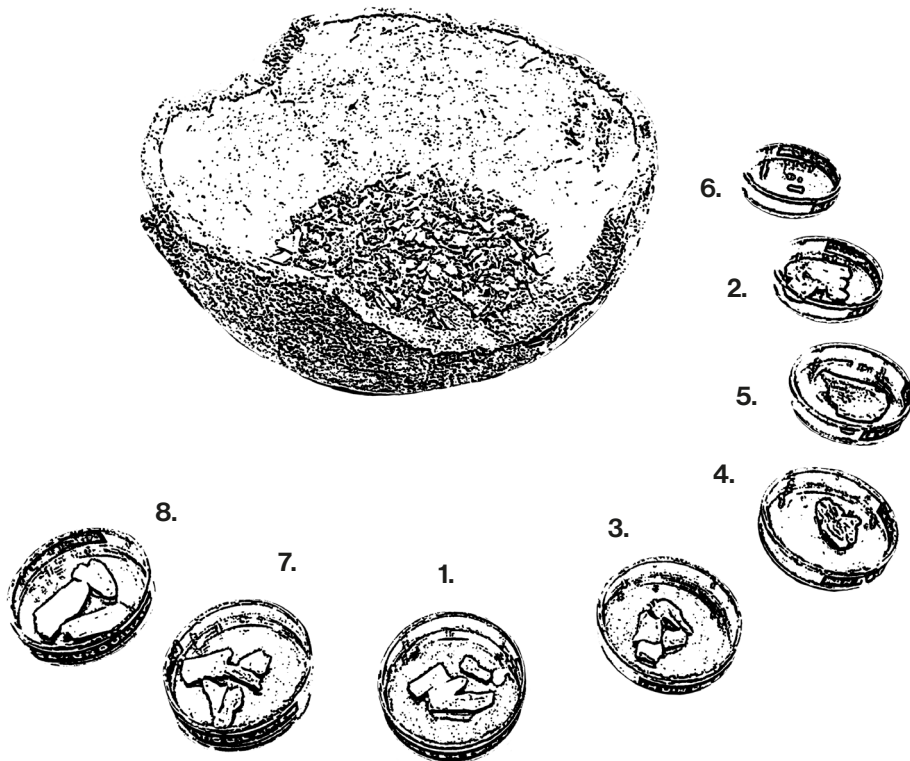
9. Ferden i flammene

Måten folk ble begravet på forteller mye om deres forestillinger om livet, døden og etterlivet. I jernalderen og vikingtiden kunne folk gravlegges både brente og ubrente, men å brenne den døde på likbålet var mest vanlig. Likbrenning var kanskje en måte å frigjøre den dodes ånd fra kroppen og hjelpe ham eller henne over i etterlivet. I klebersteins karet lå igjen brente beinrester av både menneske og dyr; mens sjelene deres har vandret sammen til det neste livet.

I monteret

1. Brent bein. Drognes, Årnes, Viken (Akershus). C60102/23-29

10. I samme gryte

Fra en vikingtidsbegravelse: Brent bein fra menneske, kyr, svin, hund, hest og ekorn lå sammen i et kar av kleberstein. Både dyr og mennesker ble brent på begravelsesbålet. Kanskje skulle de gjenoppstå og leve videre sammen i det hinsidige?

Kleberstein, som er vanlig i Norge, ble brukt til kokekar og beholder i vikingtiden og middelalderen. Kleberkar ble også gjenbrukt som begravelsesurner, slik som i denne graven fra 800-tallet.

I monteret

Kar av kleberstein fra Bringsjord, Lyngdal, Agder (Vest-Agder). C32010

Brent bein. Drognes-jordet, Årnes, Viken (Akershus). C60102/22-29

1. Menneske (*Homo sapiens*)
2. Storfe (*Bos taurus*)
3. Hund (*Canis familiaris*)
4. Hest (*Equus caballus*)
5. Svin (*Sus domestica*)
6. Ekorn (*Sciurus vulgaris*)
7. Stort hovdyr (*Megaungulat*)
8. Lite hovdyr (*Mesoungulat*)

1.

2.

4.

6.

9.

3.

7.

10.

5.

8.

11. Urnesdyret – det hedenske dyret som ble kristnet?

Brosjer dekorert i urnesstil (ca. 1050–1150 e.Kr.), er høyeste mote ved starten av middelalderen. Urnesstilen er fortsatt preget av fabeldyr. Spennene er formet som et stort dyr omslynget av slangelignende vesener. Er dyret et symbol for Kristus, eller den kristne sjels kamp mot ondskapen? Eller gir dyret fortsatt kraft og beskyttelse til de som bærer spennen som den gjorde før kristendommen kom?

I monteret

Urnesspennet av forgylt kobberlegering.

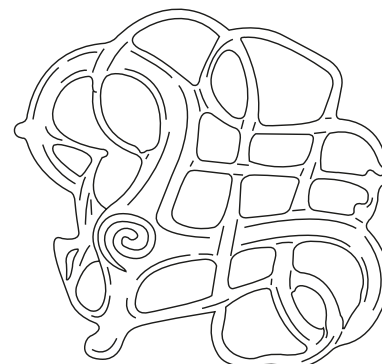
1. Jong, Bærum, Viken (Akershus). C14077
2. Bø-Nordgård, Lesja, Innlandet (Oppland). C27822
3. Langangen, Porsgrunn, Telemark og Vestfold (Telemark). C28696
4. By, Hole, Viken (Buskerud). C26519

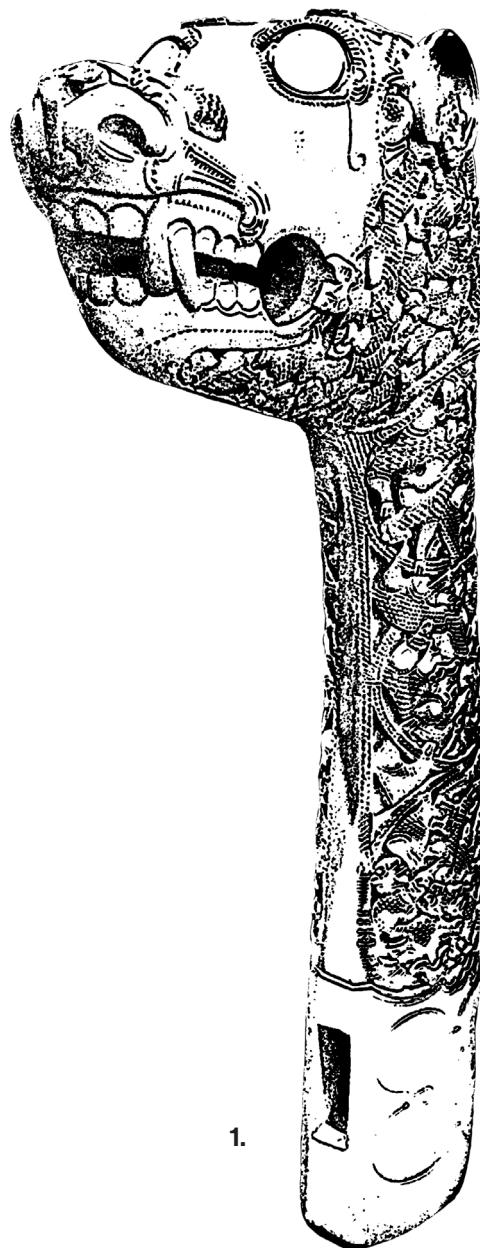
Urnesspennet av forgylt kobberlegering.

5. Balke, Moss, Viken (Østfold). C2017/945
6. Haug, Ullensaker, Viken (Akershus). C59331
7. Prestegården, Sør-Fron, Innlandet (Oppland). C62610
8. Seierstad, Larvik, Telemark og Vestfold (Vestfold). C37710
9. Gamlebyen, Oslo. C37175/G75488

«Dragespennet» av forgylt kobberlegering. Dyret på enkelte av de senere Urnesspennene utvikler vinger og blir mer som drager.

10. Prestegården, Sør-Fron, Innlandet (Oppland). C58123

1.

12. Gripedyret – fabeldyr fra vikingtid

Er det en rev, eller kanskje en katt? I vikingtidens kunst møter vi små fabeldyr som griper om seg selv og hverandre med sterke never. Gripedyrene er akrobatiske, de fletter seg inn i hverandre og ser på deg med store øye.

Dette er en kopi av en av dyrehodestolpene fra Oseberggraven (834 e.Kr.). Originalen er på

Vikingskipshuset på Bygdøy. Hodet og halsen myldrer av dyrekropper. Ved første øyekast er det vanskelig å skjelle de enkelte figurene, men ser vi nærmere etter oppdager vi hoder med store øyne, neser og hår (eller horn?), armer og bein. Det må ha vært en dyktige treskjærer som har planlagt det innfløkte mønsteret nøye på forhånd.

Det ble funnet fem slike dyrehodestoper i Oseberggraven. Vi vet ikke hva de ble brukt til, men alle hadde håndtak. Kanskje dyrehodene ble vist frem i opptog eller ved spesielle anledninger.

I monteret

1. Kopi av dyrehodestolpe laget av treskjærer Sverre G. Sundby: C55000/173, O:1904 no:175

13. Slangen

Slangen var et yndet motiv i jernalderens dyrekunst. Slangelignende bånddyr slynget seg overalt på smykker, våpen, tekstiler og i utskjæringer på skip, møbler og hus.

Slangen kan bo under jorden, svømme i vannet, klatre og komme gjennom små åpninger. Den bytter skinn to ganger i året og er den ultimate hamskifteren. Slangen kan også sluke andre dyr – da blir den en hybrid – et dobbelt-dyr.

I norrøne mytologi er slangen nært forbundet med Odin. Odin var en stor sjaman og hamskifter som stadig omskapte seg til andre dyr eller mennesker. Midgårdsormen er den mest kjente slangen. Han omslutter verden og holder den sammen ved å bite seg selv i halen.

I monteret

«Slangeringer» i gull var jernalderens finger-bling. De ble funnet i storfolks graver fra 200- og 300-tallet og signaliserte at den som bar ringen tilhørte en liten eksklusiv gruppe.

1. Efteløt prestegård, Kongsberg, Viken (Buskerud). C779
2. Kjorstad søndre, Sør-Fron, Innlandet (Oppland). C4163
3. Braaten, Ringerike, Viken (Buskerud). C2878
4. Bringsværd, Grimstad, Agder (Aust-Agder). C7331

Slangefugler eller fugleslanger? Det vrirler av fabelaktige bånddyr på denne platen av kobberlegering. Datering 700-tallet

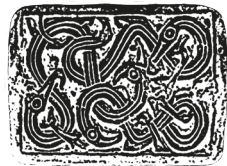
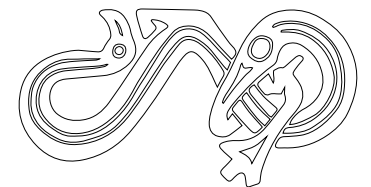
5. Blakstad, Bærum, Viken (Akershus). C29928

S for slanger. Små elegante slangespenner var moten på 600-tallet. S-formet spenne av kobberlegering.

6. Englaug østre, Løten, Innlandet (Hedmark). C10695
7. Nordgården, Seljord, Telemark og Vestfold (Telemark). C17428

Den store runde sølvbrotsjen fra Vikingtid gjemmer minst tre snirklete bånddyr.

8. Rollag, Tråen, Viken (Buskerud). C28158a

5.

7.

3.

4.

2.

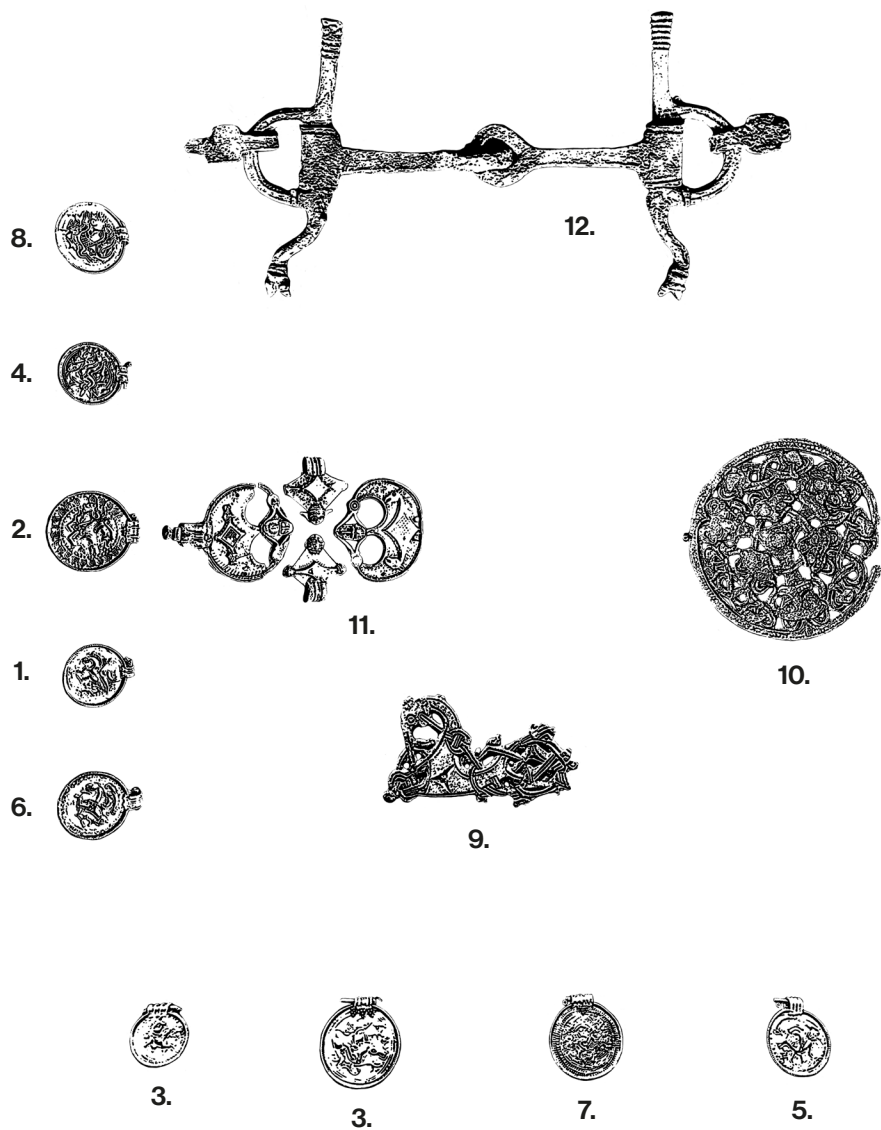
1.

6.

8.

14. Gudenes venner – hesten og katten

Hesten er gudene og menneskenes hjelper. Hesten Sleipnir frakter Odin mellom Åsgard og Underverden. Både menn og kvinner tok hester med seg i graven som reisefølge på veien fra dette livet til det neste.

Katter var Frøyas kjæledyr. To katter trakk vognen hennes og vokter hjemmet hennes. Hesten og katter er blant de fabelaktige dyrene som vi ser avbildet på våpen, smykker, tregjenstander og billedvev.

I monteret

Romerne lagde gullmedaljonger med et bilde av keiseren til hest. Folk i nord lagde sine egne versjoner, som vi kaller brakteater. I nord ble keiseren til hest erstattet av guden Odin på sin hest, Sleipnir. Gullbrakteater fra 400-500-tallet.

1. Sletner, Eidsberg, Viken (Østfold). C2475
2. Tøien Øvre, Aurskog-Høland, Viken (Akershus). C1727a
3. Gyland, Flekkefjord, Agder (Vest-Agder). C7539, C7563
4. Nærbø, Rogaland. C715
5. Linnestad, Telemark and Vestfold (Vestfold). C30166b
6. Eidsberg, Lille-Skjør, Innlandet (Østfold). C4068
7. Sjøtvedt Nordre, Telemark and Vestfold (Telemark). C9440a
8. Ukjent funnsted. C686

Et fabelaktig hestedyr danner en elegant brosjé funnet i en grav fra Vikingbyen Kaupang.

9. Kaupang, Larvik, Telemark og Vestfold (Vestfold) . 800-tallet. C27220

Frøyas katter? Vi finner katteansikter skjult i kvinnesmykker som i denne rundbrosjen.

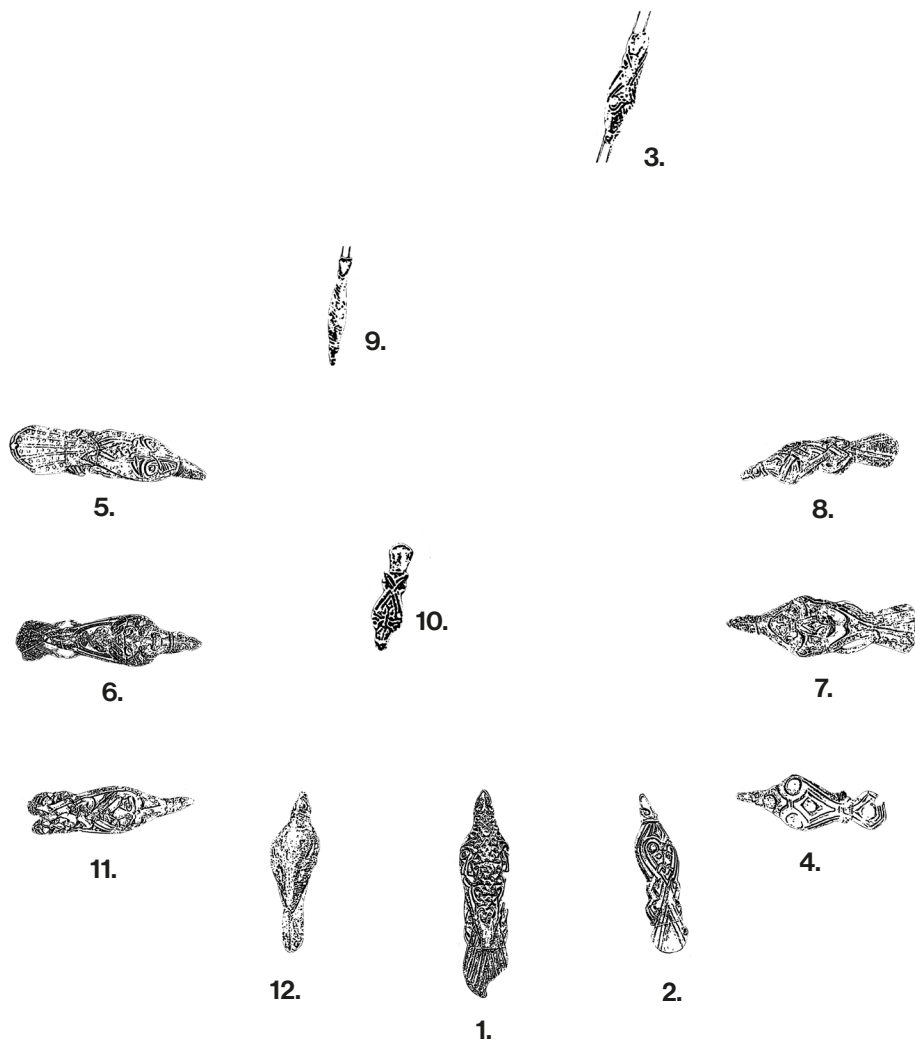
10. Bjølstad, Vågå, Innlandet (Oppland). 800-tallet. C23005

To hester i sølv har engang forsterket enden på en sverdslire.

11. Veien, Ringerike, Viken (Buskerud) Datering: 400-tallet. C 337

To frekke katteansikter pynter munnbittet til en liten hest.

12. Tingelstad, Hadeland, Innlandet (Oppland) 800-tallet. C6220

15. Fugleblikket

Fugler scorer høyt blant fabeldyrene, spesielt rovfugler og åtseletere som ørner og ravner. De er glupske og farlige, de flyr over store avstander og de ser og hører alt.

Ørnen er den mest majestetiske av alle rovfugler og vi finner ørne-fugler med store klør og spisse nebb overalt i jernalderens dyrekunst. I mange kulturer er ørnen forbundet med sjamanismen og sjelereiser. Odin var sjaman og kunne fly av gårde i ørnedrakt. Odin er også Ravne-guden.

Som Odin var ravner knyttet til krig og kunnskap. De var slagmarkens fugler som flokket seg rundt likene til de falne krigere. Odins to ravner, Hugin (Tanke) og Munin (Minne), flyr til andre verdener hver morgen og hver kveld vender de tilbake til Odin med kunnskap og viten om fortid og fremtid.

I monteret

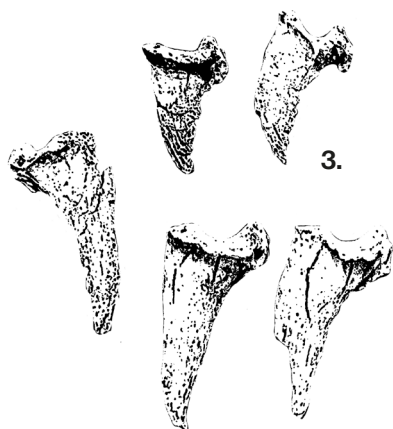
Med fugler på skulderen?

Slike fuglespenner var moten på 600-tallet.

1. Holter mellom, Nes, Viken (Akershus). C56532/4
2. Aker, Innlandet (Hedmark). C53469/1
3. Listad, Sør-Fron, Innlandet (Oppland). C59329
4. Nordrum, Larvik, Telemark and Vestfold (Vestfold). C23175
5. Storhov, Elverum, Innlandet (Hedmark). C61380
6. Gaalaas (Gålås?), Ringsaker, Innlandet (Hedmark). C61471
7. Foss nordre, Sørum, Viken (Akershus). C61472
8. Huseby, Råde, Viken (Østfold). C61473
9. Bygdøy kongsgård, Oslo. C56186
10. Jessnes nedre, Ringsaker, Viken (Hedmark). C60609
11. Asla, Ringsaker, Innlandet. A2017/732
12. Elgestad østre, Ferder, Vestfold og Telemark (Vestfold). A2017/1078

1.

3.

2.

16 og 17. Bjørnen: Dyrenes konge og kongenes dyr

Bjørnen er stor, sterk og farlig. Den er også det ville dyret som har størst likhetstrekk med oss mennesker. Den kan gå på to bein, svinger med armene mens den går og har den samme runde hodeformen som oss.

I det førkristne Skandinavia var bjørnen kongens og høvdingens dyr – en ensom og majestetisk skikkelse med enorme krefter som i raseri kunne ødelegge alt og alle rundt seg.

Bjørnen var *fylgja*, det vil si følgedyr, for de største heltene. Bjørnekriegerne, *berserkene*, var Odins egne krigere.

I monteret

En menneskekrieger i bjørneklær? Billedteppet funnet i Osebergskipet gir oss et glimt av en verden der mennesker og dyr kunne bytte plass.

1. Fragment av billedvev. Oseberg, Tønsberg, Vestfold og Telemark (Vestfold). C55000/377. 13B2.

En liten bjørn som krøller seg sammen som en sirkusakrobat?

Denne lille bjørnen er skåret av et stykke rav av en dyktig og oppfinnsom kunstner. Kanskje ble den brukt som hengesmykke; en lykke-bjørn som ga eieren stryke, men sikkert også glede.

Bjørnen er sannsynligvis laget i Danmark på 800-tallet. Rav er forsteinet harpiks, som er vasket opp fra havet og finnes langs kysten av Danmark og de baltiske landene. Rav var kjent for sine vakre farger men også sine magiske egenskaper. Gnir du på rav, blir den elektrisk ladet, og trekker til seg små lette ting på «magisk vis».

2. Ravbjørn. Øvre Haugsten, Råde, Viken (Østfold). C4033

Spor etter virkelige bjørner finnes i graver fra eldre jernalderen.

Resten av pels og klør forteller at den døde kan ha ligget på, eller rullet i, et bjørneskinn. Ble den døde kremert, kan vi finne bjørneklørne blant de brente beinene som ble samlet opp fra likbålet.

3. Bjørneklør fra Hunn, Borge, Viken (Østfold). C28986 c- g

Uio Historisk museum